

Pau Castell i Granados

Doctor en Història
Medieval per la Universitat
de Barcelona, professor del
Departament d'Història
Medieval, Paleografia i
Diplomàtica de la
Universitat de Barcelona

Pau Castell i Granados

La cacera de bruixes a Andorra. Investigació històrica i posada en valor d'un patrimoni arxivístic excepcional

Resum

Les investigacions dutes a terme durant les últimes dècades han posat en relleu la singularitat i la rellevància de la documentació andorrana relativa al fenomen històric conegut com a «cacera de bruixes», i han destacat l'elevat nombre de processos per bruixeria conservats per als segles XV-XVII. Aquesta realitat documental ha motivat un projecte de recerca finançat pel Govern d'Andorra i basat en la recopilació i l'estudi del total de processos per bruixeria conservats al fons «Tribunal de Corts» de l'Arxiu Nacional d'Andorra. Els resultats d'aquest projecte han estat recollits en un espai web articulat al voltant d'un atlas interactiu de les Valls i d'una base de dades formada per desenes de fitxes individuals dotades d'un sistema d'etiquetes i enllaços, fet que converteix aquesta plataforma en una potent eina de recerca per als especialistes i, alhora, en una experiència innovadora de cara a la difusió i posada en valor de la recerca entre el gran públic.

Paraules clau: processos, bruixeria, Andorra, Humanitats Digitals

Abstract

The research carried out during the last decades has pointed up the relevance and uniqueness of the Andorran sources concerning the historical phenomenon of witch-hunts, by highlighting the large number of witchcraft trials preserved for the 15th-17th centuries. This archival reality has motivated the development of a research project financed by the Andorran Government and devoted to the collection and study of the totality of witchcraft trials preserved in the series «Tribunal de Corts» of the Arxiu Nacional d'Andorra. The project's results have been displayed in a web page containing an interactive atlas and a database composed of dozens of individual files enriched with a system of tags and hyperlinks. The platform therefore becomes a powerful tool for researchers as well as an innovative experience regarding the dissemination and valorisation of research among the general public.

Keywords: trials, witchcraft, Andorra, Digital Humanities

A final del segle XIX, l'arxiver i historiador francès Jean-Auguste Brutails (1859-1926) fou nomenat jutge del Tribunal Superior d'Andorra, càrrec que exercí durant gairebé quatre dècades, al llarg de les quals publicà diversos estudis sobre la història, els costums i l'evolució del dret andorrà en època medieval i moderna. L'any 1904, en una de les seves obres, titulada «La coutume d'Andorre», Brutails reconeixia que allò que més l'havia impactat de l'antiga criminalitat andorrana era l'abundància de processos per bruixeria (Brutails 1904: 12).¹ L'observació d'aquell erudit evidenciava una realitat documental excepcional i sovint ignorada per bona part de la historiografia posterior. Avui dia, els fons de l'anomenat Tribunal de Corts, custodiats a l'Arxiu Nacional d'Andorra (ANA), se situen efectivament entre els més fecunds del continent pel que fa a aquest tipus de documentació, fet que converteix el Principat en un espai privilegiat per a l'estudi del fenomen històric conegut com a «cacera de bruixes».

Des del temps de Jean-Auguste Brutails, els investigadors han trobat en els arxius andorrans una via per aproximar-se a aquest episodi inquietant de la història d'Europa, a través del testimoni que ens ofereixen els nombrosos judicis per bruixeria celebrats al llarg dels segles XV-XVII per part d'unes corts de justícia sovint allunyades de l'ordre del dret i disposades a prescindir de les mínimes garanties legals i processals per obtenir sentències de culpabilitat. Uns judicis que s'alimentaren de la sospita i el rumor veïnals per actuar contra una sèrie de dones acusant-les de provocar la malaltia i la mort a través de malefics i metzines, de desencadenar pedregades destructores, de reunir-se en aplecs diabòlics per abjurar de la fe cristiana i, en definitiva, de formar part de la temible secta d'adoradors del «boc de Biterna».

1- «Ce qui m'a le plus frappé dans l'ancienne criminalité andorrane, c'est la fréquence des procès de sorcellerie...» (Brutails 1904: 12).

Malgrat la riquesa dels arxius andorrans, caldria esperar gairebé un segle per trobar noves aportacions sobre aquest fenomen per part de la historiografia especialitzada. L'any 1990, l'investigador Jean-François Galinier-Pallerola publicava la seva tesi doctoral, defensada a la Universitat de Tolosa i dedicada a la religiositat andorrana, en la qual incloïa una primera aproximació al tema de la bruixeria a partir de la documentació de l'ANA (Galinier-Pallerola 1990: 129-164). El total de disset processos analitzats per Galinier-Pallerola foren ampliat considerablement l'any 2004 mercès al treball de Robert Pastor –el primer dedicat de manera monogràfica al fenomen de la bruixeria andorrana–, i gràcies també a l'obra de l'historiador danès Lars Martin Pohle, publicada el 2008 i centrada en els episodis repressius del segle XVII (Pastor 2004; Pohle 2008). Ambdós obres es beneficiaren dels incipients treballs de catalogació endegats per l'Arxiu Nacional en el fons del Tribunal de Corts esmentat i en el de l'Arxiu de les Set Claus, coordinats per l'arxivera i historiadora andorrana Susanna Vela. Un cop finalitzats els treballs de catalogació, els fons del Tribunal de Corts foren abordats de nou durant la nostra tesi doctoral dedicada a la cacera de bruixes a Catalunya, presentada a la Universitat de Barcelona l'any 2013 i centrada en els episodis repressius dels segles XV i XVI. La recerca efectuada ens va permetre elevar novament el nombre de processos identificats, els quals foren també objecte d'una primera transcripció i edició paleogràfica, així com d'un estudi comparatiu amb els judicis coetanis celebrats en altres regions europees (Castell 2013).²

En conjunt, els treballs esmentats contribuïren a donar a conèixer la singularitat i la rellevància de la documentació andorrana relativa a la persecució de la bruixeria, caracteritzada per l'elevat nombre de judicis conservats per als segles XV-XVII. Uns segles durant els quals el Principat esdevingué un dels epicentres de la cacera de bruixes a Europa, amb un Tribunal de Corts decidit a «purgar les valls» d'aquelles dones malèfiques per mitjà de la força i la foguera. És precisament aquesta realitat històrica i documental la que ens ha portat a impulsar un projecte de recerca, finançat pel Govern d'Andorra a través de l'Ajut Cebrià Baraut, sota el títol «Per purgar les valls de tan pèssimes dones. Projecte de recerca històrica i divulgació multimèdia sobre la cacera de bruixes a Andorra» (2015-2018). El projecte esmentat ha

2- Aquest treball fou guardonat amb el Premi extraordinari de doctorat, el premi Joan Reglà de l'Institut d'Estudis Catalans, el premi de la Fundació Noguera i l'accèssit al premi del Claustre de Doctors de la Universitat de Barcelona. En breu se'n publicarà una versió revisada i ampliada per part de la Fundació Noguera.

tingut com a primer objectiu completar el buidatge documental dels arxius andorrans per identificar i recopilar la totalitat de processos judicials i d'accions contra la bruixeria desenvolupats al Principat durant el període 1400-1700. Així mateix, s'ha procedit a l'anàlisi de la documentació històrica recollida per tal d'obtenir una visió de conjunt sobre la cacera de bruixes andorrana, identificant-ne la mecànica, els condicionants i l'evolució al llarg dels gairebé tres-cents anys de persecució antibruixesca. El treball amb les fonts ha permès també complementar aquesta imatge de conjunt amb una visió de detall, basada en la identificació del total de persones assenyalades, processades i condemnades per bruixeria a les Valls durant els segles de la cacera, així com de les seves relacions familiars i veïnals. Finalment, un dels elements destacats del projecte ha consistit en la creació d'un espai web articulat al voltant d'un atlas interactiu de les Valls i d'una base de dades relacional, per tal d'organitzar, presentar i difondre adequadament els resultats de la investigació.

Aquesta plataforma web, accessible en línia des del mes de març del 2019 [<http://terradebruixes.cultura.ad>], constitueix una potent eina de recerca històrica i documental al servei dels especialistes i alhora una finestra oberta al gran públic. Així mateix, el procés de recerca arxivística, anàlisi, disseny i implementació de l'atlas interactiu i de la base de dades relacional ha resultat una experiència innovadora i altament enriquidora que ens permet evidenciar un cop més la potencialitat de les anomenades *humanitats digitals* pel que fa a la recerca, la posada en valor i la divulgació del patrimoni històric i documental.

Les xifres de la cacera andorrana

Els treballs realitzats al llarg del projecte han portat a la identificació d'una seixantena de processos per bruixeria conservats al fons del Tribunal de Corts de l'Arxiu Nacional d'Andorra, complementats amb altra documentació de tipus legal o comptable conservada en el fons de l'Arxiu de les Set Claus. Pel que fa als processos de Corts, alguns es conserven en la seva totalitat, des de l'enquesta de testimonis i la detenció de les sospitoses fins a la sentència final, passant pels primers interrogatoris, els peritatges, els articles de descàrrec, les eventuais sentències interlocutòries, les

sessions de turment, els informes pericials i, algunes vegades, els informes d'assessors i juristes abans de procedir a la sentència definitiva. Tanmateix, bona part dels processos s'han conservat de manera fragmentària. En alguns casos disposem únicament de l'enquesta de testimonis i el primer interrogatori de la sospitosa, mentre que en d'altres es conserva extrapolada la confessió de les acusades o la sentència final. En un parell de casos s'ha conservat també l'inventari dels béns de la condemnada o les deixes testamentàries, així com les despeses efectuades el dia de l'execució.

Pel que fa a les referències legals o comptables procedents de l'Arxiu de les Set Claus, algunes corresponen efectivament a judicis conservats, mentre que d'altres consignen actuacions judicials o confiscacions de béns de dones condemnades per bruixeria de les quals no es conserva el procés.

En aquest sentit, l'estudi detallat de la documentació ens ha permès identificar un gran nombre de dones acusades o processades per bruixeria en judicis coetanis, dels quals tenim referències indirectes a través dels esments comptables, les deposicions testimonials o les confessions de les mateixes delades. De vegades disposem també del nom de les suposades còmplices identificades per les delades durant els habituals interrogatoris «*in caput sociorum*», els quals acostumaven a facilitar l'obertura de noves accions judicials, sovint perdudes o només parcialment conservades.

Un cop finalitzada l'anàlisi del conjunt de documentació conservada, hem pogut identificar un total de 160 persones (majoritàriament dones) assenyalades, acusades, processades o condemnades per bruixeria pel Tribunal de Corts andorrà al llarg dels segles XV-XVII.

Pel que fa a aquest interessant volum documental, cal remarcar que no es tracta en cap cas de documentació seriada, sinó de peces diverses i sovint fragmentàries que han sobreviscut entre els fons de l'antic arxiu del Tribunal de Corts. Aquest fet desaconsella una confiança excessiva en anàlisis de tipus estadístic o merament quantitatiu, conscients que disposem únicament d'una part –per bé que significativa– del total d'accions judicials contra la bruixeria endegades per les autoritats andorranes durant els segles de la cacera. Tanmateix, la documentació treballada ja ens permet apuntar

algunes tendències i evidenciar les diverses fases de la persecució al Principat al llarg dels segles xv-xvii.

Així, després d'una sèrie de referències indirectes a judicis celebrats durant les dècades centrals del segle xv, documentem una primera gran actuació contra la bruixeria durant els anys 1471-1473, amb una vintena de dones processades, seguida d'un segon grup de judicis per bruixeria endegats durant les corts de 1499. Les característiques d'aquelles primeres actuacions marquen la pauta seguida pel tribunal andorrà al llarg dels segles següents, amb un clar predomini del sexe femení entre les acusades, un paper central de la fama i el rumor com a vehiculador de les acusacions veïnals, una subversió evident de l'ordre del dret i un abús del turment judicial per obtenir confessions inculpatòries, un predomini de l'infanticidi i l'emmetzinament entre els càrrecs imputats, i una coherència del constructe demonològic relatiu a l'aplec diabòlic o *sabbat*.

Un cop entrats al segle xvi, s'inicia un període d'actuacions recurrents a partir de les Corts de 1514 que es clou amb l'intens episodi repressiu de 1551, amb un balanç d'una cinquantena de dones acusades o condemnades per bruixes i metzineres. Al llarg d'aquestes dècades detectem també els primers intents per frenar o matisar les actuacions judicials contra la bruixeria al Principat, tal com evidencien la carta del Bisbe Urries de 1545, els informes demanats a l'escèptic jurista Pere Abella el 1551 o la súplica dels prohoms de les Valls dirigida al Veguer Francès per posar fi a les letals confiscacions de béns de les condemnades. Amb posterioritat a l'episodi de 1551, la segona meitat del segle xvi es caracteritzà per una clara davallada dels processos per bruixeria, que va coincidir també amb els anys de més intervenció inquisitorial a les Valls. En aquest sentit, conservem el rastre d'una única actuació endegada pel Tribunal de Corts l'any 1574, la qual es veuria frenada pel Sant Ofici de Barcelona (Castell 2017: 74-76).

Després d'unes dècades de baixa intensitat persecutòria, l'hivern de 1593 s'inicià una nova actuació contra la bruixeria per part del Tribunal de Corts, amb una vintena d'encausades. Sembla que en aquella ocasió la majoria de dones acabaren essent alliberades sota fiança, si bé algunes d'elles serien novament detingudes i finalment condemnades a penes d'assots, desterrament o mort a la forca durant els primers

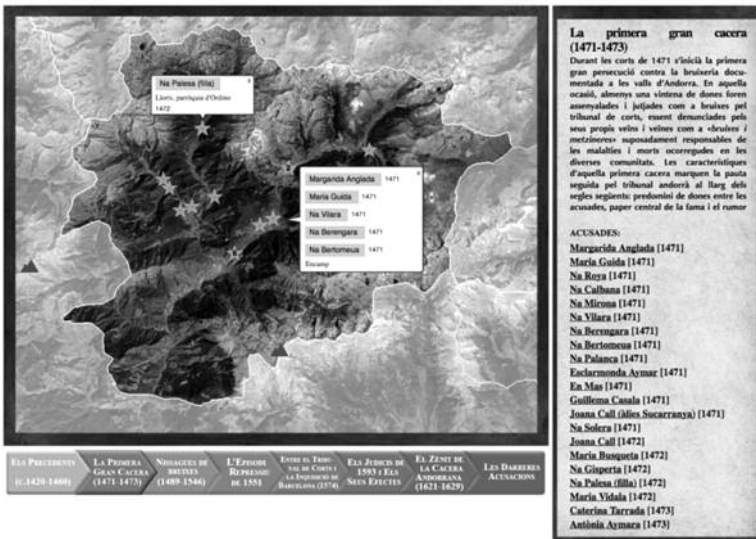
anys del segle XVII. Aquelles condemnes foren el presagi funest de la gran persecució que havia d'arribar pocs anys després, a principis de la dècada de 1620, coincidint amb les grans caceres que s'estengueren arreu de Catalunya. Cal recordar que el període 1614-1622 va marcar el punt àlgid de la cacera de bruixes al Principat català, amb centenars de dones processades en les viles i ciutats de la Plana i en les diverses senyories pirinenques, coincidint amb una sèrie de desastres climàtics i epidèmics que feren multiplicar les acusacions populars per bruixeria (Alcoberro 2008 i 2012; Castell 2017 i 2018). En aquell context, les Valls d'Andorra van viure també el seu particular episodi repressiu de grans dimensions, el qual s'inicià l'estiu de 1621 i acabà comportant el processament d'una trentena llarga de dones en l'espai de pocs mesos. Aquell episodi s'inicià amb una concòrdia signada entre els Veguers i el Consell de la Terra, seguida de l'obertura d'accions judicials que quedaren també registrades en els llibres comptables del Consell, el qual es feu càrrec del cobrament de les multes de 25 lliures imposades a les condemnades. Aquell episodi, que marca el zenit de la persecució andorrana, tindria un segon rebrot l'any 1629 coincidint amb l'extensió d'una mortífera epidèmia a les Valls. En aquella ocasió, una dotzena de dones foren detingudes i condemnades, amb les consegüents confiscacions de béns per sufragar el pagament de les 25 lliures estipulat en la concòrdia de 1621. Amb posterioritat a l'intens episodi repressiu de 1621-1629, la cacera de bruixes aniria perdent intensitat a les Valls d'Andorra –de manera similar al cas català– fins a desaparèixer definitivament a finals d'aquella centúria. Durant aquells anys, les Corts recolliren testimonis en alguna ocasió contra dones assenyalades com a bruixes pels seus veïns i veïnes, però ja no es tornà a dictar cap sentència de mort per bruixeria a les Valls d'Andorra.

La base de dades i l'atles interactiu

Els resultats de la investigació efectuada durant el projecte es troben actualment recollits en la plataforma web esmentada, articulada al voltant d'un atles interactiu de les Valls d'Andorra i d'una base de dades on es consignen el total de dones acusades, els personatges i els esdeveniments més destacats de la cacera andorrana.

La navegació a través de l'atles es fa per mitjà d'una barra

temporal on es consignen els períodes i episodis repressius esmentats, cadascun dels quals conté la informació geolocalitzada sobre les dones assenyalades o condemnades en aquella ocasió i els personatges o esdeveniments més destacats relacionats amb la persecució (fig. 1). Els vuit mapes resultants van acompanyats de la descripció de l'episodi en qüestió, seguit dels noms de les acusades. Clicant sobre qualsevol d'aquestes persones es desplega la informació sobre el seu lloc d'origen, la data en què foren processades i una descripció sumària del cas, tot plegat acompanyat de les corresponents referències arxivístiques i de breus extrets documentals. En alguns casos s'han indicat també els llocs de celebració de l'aplec diabòlic tal com apareixen consignats en les confessions de les delades. En els períodes amb un major nombre d'actuacions judicials, s'ha incorporat també una llegenda amb diversos tons cromàtics per indicar els anys de celebració de les Corts.

A banda de l'atles, el web disposa també d'una base de dades interactiva on apareixen recollides les fitxes individuals relatives a les persones acusades, els personatges i esdeveniments destacats i els llocs de celebració de l'aplec diabòlic. Les fitxes que formen aquesta base de dades estan

Fig. 1. Captura de pantalla de l'atles interactiu <http://terradebruixes.cultura.ad/index.php/atles>

relacionades entre si amb un sistema d'enllaços i han estat enriquides amb una sèrie d'etiquetes per facilitar cerques sobre aspectes concrets.

Pel que fa als enllaços, permeten aprofundir en alguns aspectes interessants per a la recerca com ara les relacions familiars de les acusades o l'entramat d'acusacions i delacions que s'anava teixint al llarg dels processos. En aquest sentit, una de les característiques de la cacera andorrana fou la transmissió de la fama de bruixa a les descendents de les acusades, fet que sovint comportava l'acumulació d'acusacions per bruixeria contra membres d'una mateixa casa o família al llarg de generacions. La navegació a través d'aquestes fitxes individuals permet així localitzar, i accedir-hi a través dels enllaços, les fitxes de les antecessores o les descendents de l'acusada, fet que evidencia l'existència d'autèntiques «nissagues de bruixes» en moltes poblacions andorranes. Per altra banda, la pràctica habitual de la delació de còmplices durant les confessions sota turment fou un element determinant en moltes de les actuacions contra la bruixeria endegades pel Tribunal de Corts. El sistema d'enllaços permet resseguir l'evolució d'aquestes actuacions judicials: a partir d'un primer procés en el qual l'acusada identificava eventualment una sèrie de dones com a còmplices, es procedia a detenir-la i a la consegüent fortificació de les enquestes, en un autèntic «efecte dòmino» de conseqüències funestes.

Pel que fa al sistema d'etiquetatge, s'ha optat per enriquir cada fitxa amb una sèrie d'etiquetes relatives a aspectes diversos com ara el lloc d'origen de les acusades; els càrrecs imputats (#infanticidi, #metzines, #pedregada); la utilització de la tortura (#turment); el desenllaç dels judicis (#pena de mort, #absolució, #llibertat sota fiança, #desterro, #fugida); el mètode d'execució (#forca, #foguera, #esquarterament); la presència d'elements demonològics (#aplec diabòlic, #boc de Biterna); la presència d'homes entre els acusats (#bruixot) o la intervenció del Sant Ofici (#Inquisició), entre altres. Aquestes etiquetes apareixen al final de cada fitxa individual i es troben també agrupades en un núvol sempre visible en pantalla, on el diferent mòdul de la lletra indica aquelles etiquetes amb un major o menor nombre de casos registrats (fig. 2). Així, el núvol permet identificar ràpidament aspectes remarcables com ara les localitats amb un major nombre de persones

acusades (p. ex., Canillo, Encamp i Engordany), els càrrecs i sentències més habituals (infanticidi, pena de mort) o l'elevat nombre de vídues entre les dones acusades (#vídua). Finalment, la plataforma permet també efectuar cerques amb text lliure, i ofereix així la possibilitat a l'usuari de navegar pel contingut de la base de dades a la recerca d'aquells elements que consideri interessants i que no apareguin recollits en el sistema d'etiquetatge.

Fig. 2. Captura de pantalla d'una fitxa individual de la base de dades <http://terradebruixes.cultura.ad/ind-ex.php/fitxes/acusades-de-bruixeria>

Primeres impressions i propostes de futur

En el marc de l'anomenada Open Science and Responsible Research and Innovation (RRI), d'acord amb l'Horitzó 2020, un dels objectius principals de la investigació en l'àmbit europeu és l'accés obert i la reutilització del coneixement generat a través de projectes de recerca finançats amb fons públics. En aquest sentit, es tendeix cada cop més cap a l'anomenada «FAIR data» (*findable, accessible, interoperable and reusable*); això és, la voluntat que els resultats de la recerca siguin fàcilment localitzables, accessibles, interoperables i reutilitzables.

El present projecte vol ser un primer pas en aquesta direcció, i utilitzar les eines al nostre abast per organitzar i posar a disposició el coneixement generat al llarg de la recerca a través d'una plataforma digital oberta als especialistes i al públic general. A tall d'exemple, projectes actualment en curs sobre la demografia de les Valls d'Andorra o sobre la història

Bibliografia

- ALCOBERRO, A. (2008). "Cacera de bruixes, justícia local i Inquisició a Catalunya, 1487-1643: alguns criteris metodològics", *Pedralbes*, 28, pàg. 485-504.
- ALCOBERRO, A. (2012). "Los otros abogados de las brujas. El debate sobre la caza de brujas en Cataluña", *Revista Internacional de Estudios Vascos. Cuadernos*, 9, pàg. 92-115.
- BRUTAILS, J. A. (1904). *La coutume d'Andorre*, Paris, Ernest Lérroux Éditeur.
- CASTELL GRANADOS, P. (2013). *Orígens i evolució de la cacera de bruixes a Catalunya (segles XV i XVI)*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
[<http://www.tdx.cat/handle/10803/131462>]
- CASTELL GRANADOS, P. (2017). "Con toda templanza y moderación. El Santo Oficio ante la caza de brujas en Cataluña (siglos XVI y XVII)", dins ZAMORA, M. J. (ed.) *Mulieres inquisitionis. La mujer frente a la Inquisición en España*, Madrid, Academia de Hispanismo, pàg. 51-104.
- CASTELL GRANADOS, P. (2018). "La caza de brujas en Cataluña: un estado de la cuestión", *Índice Histórico Español*, 131, pàg. 81-114.
- GALINIER-PALLEROLA, J. F. (1990). *La religion populaire en Andorre, XVe-XIXe siècles*, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail.
- PASTOR, R. (2004). *Aquí les penjaven*, Andorra la Vella, Consell General d'Andorra.
- POHLE, L. M. (2008). *Perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia. Un estudi sobre la delinqüència a Andorra als anys 1600-1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

del dret andorrà en època moderna presenten interessants sinergies i punts de contacte amb la nostra investigació, fet que planteja interessants vies de col·laboració i d'intercanvi en un futur immediat. Així mateix, les possibilitats que ens ofereix actualment el fet de disposar d'aquesta informació en accés obert no es limiten evidentment al camp de la recerca, sinó que reverteixen clarament en àmbits com el turisme cultural, la dinamització del territori i la posada en valor del patrimoni històric i documental andorrà.

La finalització del projecte obre també la porta a seguir ampliant i millorant en el futur la informació disponible en aquest entorn digital. D'una banda, creiem que la gestió de la plataforma hauria de passar a mans del Govern andorrà, per poder explotar-la en benefici del país i poder-hi fer els canvis i les millores que es considerin convenients. En aquest sentit, la documentació digitalitzada del fons Tribunal de Corts és actualment accessible a través del web de l'Arxiu Nacional d'Andorra, fet que permetria afegir els enllaços corresponents al web Terradebruixes per poder accedir a la documentació relativa a la persecució de la bruixeria a les Valls. D'altra banda, la traducció de la plataforma a l'anglès o al francès és també un element que s'ha de considerar seriosament, i encara més si tenim en compte l'interès que ha despertat el projecte entre els especialistes d'àmbit internacional.

Finalment, creiem que les potencialitats que ens ofereixen actualment les eines digitals no ens han de fer oblidar la necessitat de la recerca de base, sense la qual no és possible generar el coneixement que posteriorment ha de ser traslladat a l'entorn digital. Les innumerables hores passades a l'arxiu, el treball paleogràfic, la recerca bibliogràfica, els intercanvis amb els especialistes i la tasca de reflexió i anàlisi històrica –en definitiva, la feina dels historiadors– segueixen essent la base imprescindible i necessària per seguir avançant en el camí del coneixement i la millora de la societat. En aquest sentit creiem que ha arribat el moment de plantejar la transcripció i l'edició paleogràfica de la totalitat dels processos per bruixeria andorrans dels segles XV-XVII, a través d'una publicació científica d'alt nivell que incorpori també la traducció a l'anglès de la documentació original. Una tasca que permetria posar en valor aquest patrimoni únic i situar les Valls d'Andorra al lloc que els correspon en el mapa europeu de la cacera de bruixes.